

Чеботарьова Олена Валентинівна,
доктор педагогічних наук, професор,
ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
м. Київ, Україна

БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ В ОСВІТІ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ

Як зазначено в Національній стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року, «освітня безбар'єрність – якісна освіта незалежно від віку, стану здоров'я та місця проживання, це – рівні можливості та вільний доступ до освіти, зокрема протягом життя, а також здобуття іншої професії, підвищення кваліфікації та опанування додаткових компетентностей».

Реалізація освітньої безбар'єрності передбачає такі стратегічні цілі:

- ✓ можливість дорослих, молоді та дітей використовувати всі види та форми освіти;
- ✓ задоволення особливих освітніх потреб усіх учасників освітнього процесу;
- ✓ створення інклюзивного освітнього середовища.

Звертаємо увагу, що стратегічним пріоритетом діяльності визначено захист прав здобувачів освіти на доступну якісну освіту, що реалізується шляхом надання можливості для навчання всім громадянам незалежно від віку та стану здоров'я, шляхом формування доступного освітнього середовища, в якому кожен може навчатися протягом життя.

Безбар'єрність освітніх послуг для осіб з порушеннями інтелектуального розвитку (ПІР) забезпечується на основі урахування *особливих освітніх потреб, освітні бар'єрів та труднощів успішного функціонування (навчання/взаємодії) в закладі освіти.*

Особливі освітні потреби дітей із ПІР обумовлені специфікою порушень пізнавальної діяльності та психічного розвитку, що визначає особливу логіку організації освітнього процесу й корекційно-розвивальних послуг та відображено у структурі й змісті освіти:

✓ потреба у ранньому виявленні порушень пізнавальної діяльності та максимально ранньому початку корекційно-розвивального супроводу дитини, з урахуванням особливостей її психічного розвитку;

✓ потреба в особливій організації освітнього середовища, що характеризується доступністю змісту та предметно-практичним характером навчання;

✓ потреба у використанні спеціальних методів, прийомів та засобів навчання (у тому числі допоміжних та альтернативних засобів комунікації), що забезпечують реалізацію «обхідних шляхів» навчання та підтримки;

✓ потреба у формуванні та розвиткові мотивації, позитивного ставлення до навчання, самостійності та навичок самоконтролю у пізнавальній діяльності;

✓ потреба в корекції та розвитку психічних процесів, мовлення, дрібної та загальної моторики шляхом формування елементарних уявлень про довкілля, розширення кругозору, збагачення усного мовлення, навчання вміння послідовно викладати свої думки тощо;

✓ потреба в засвоєнні морально-етичних норм поведінки, оволодінні практичними навичками спілкування з іншими людьми;

✓ потреба у трудовій та професійній підготовці. Трудове та професійно-трудове навчання розглядається як потужний засіб корекції наявних у дітей зазначеної категорії порушень. Воно є основою морального виховання цієї категорії дітей, а також важливим засобом їхньої соціальної адаптації;

✓ потреба у створенні психологічно комфортного для учнів із порушенням інтелекту середовища: атмосфера прийняття в класі, ситуація успіху на уроці або під час іншої діяльності.

На всіх етапах освіти дітей із ППР має бути належним чином забезпечено командну взаємодію всіх фахівців, які здійснюють психолого-педагогічне вивчення, супровід, підтримку, беруть участь у розробці ППР, її реалізації та, за необхідності, коригування (внесення правок, уточнення) на основі аналізу результативності навчання.

Освітні труднощі у дітей з ППР спричинені певними особливостями

функціонування пізнавальної діяльності.

Зниження пізнавальної активності, що обумовлено уповільненням темпу психічних процесів, позначається на процесі опанування життєво необхідних знань та навичок. Знання учнів про довкілля є неповними і зазвичай спотвореними, а їхній життєвий досвід у край бідний.

Діти з ППР мають виражені труднощі у сприйманні навколишнього середовища: не досліджують предметів, не виявляють зацікавленості і не ставлять запитання дорослим. Вони помічають менше предметів навкруги, не завжди виокремлюють головне і тому часто опиняються дезорієнтованими в новій для себе ситуації.

Діти мають труднощі у процесі запам'ятовування навчального матеріалу. При цьому запам'ятовування залежить від ступеня абстрактності матеріалу, що пропонується для запам'ятовування. Чим абстрактніший матеріал, тим менше вони його запам'ятають. Тобто вони швидше запам'ятають ряд реальних предметів, ніж ряд малюнків.

Освітні труднощі можуть мати різний ступінь прояву в залежності від інтелектуальних можливостей учнів та створюють певні бар'єри для успішного навчання та соціальної адаптації дітей в закладі освіти.

Отже, різноманітність проявів інтелектуальних труднощів обумовлює варіативність корекційно-розвивальної роботи з дітьми з ППР, що повинна охоплювати пізнавальну, сенсомоторну, комунікативно-мовленнєву, емоційно-вольову, особистісну сфери розвитку.

Тому кожна дитина, яка має інтелектуальні порушення, потребує ретельного вивчення її психофізичного розвитку, визначення відповідних корекційно-розвивальних заходів у спеціально організованому освітньому середовищі. Це реалізується на основі використання гнучкого корекційно-розвивального забезпечення в освітніх навчальних закладах.

Для успішної реалізації освітніх завдань на основі забезпечення індивідуального підходу та подолання освітніх труднощів у дітей з ППР мають бути створені певні умови:

- ✓ систематичне і всебічне вивчення учнів педагогом;
- ✓ урахування особливостей пізнавального розвитку дітей;
- ✓ урахування конкретної ситуації впливу;
- ✓ індивідуальний підхід до навчання та оцінювання;
- ✓ використання можливостей виховного впливу колективу.

Систематичне і всебічне вивчення учнів педагогом відбувається постійно, протягом усього періоду навчання.

Урахування особливостей пізнавального розвитку дітей. Треба пам'ятати, що діти з порушеннями інтелектуального розвитку мають обмежені можливості пізнавальної діяльності, не можуть швидко і правильно реагувати та обробляти інформацію з навколишнього середовища. Через це важливим є застосування необхідної підтримки і допомоги таким дітям, враховуючи максимально їхні інтелектуальні можливості для мінімізації в них наслідків психологічної травми.

Індивідуальний підхід до оцінювання. Діти з ППР важко адаптуються до умов шкільного навчання. Вони відчувають труднощі під час засвоєння правил шкільного життя, неточно розуміють настанови вчителя, тому досить часто їхня поведінка оцінюється негативно. Позитивну ж поведінку дітей учителі сприймають часто як належне і ніяк не оцінюють. Найменші успіхи дитини в навчанні, прояви розсудливості, чуйності, старанності тощо, будь-які позитивні поведінкові акти і навіть відсутність або зменшення інтенсивності небажаних реакцій заслуговують на заохочення.

Індивідуалізація завдань. Залежно від індивідуальних особливостей учня та характеру труднощів, що їх викликає в нього навчальна діяльність, слід пропонувати завдання у різній формі. Наприклад:

- ✓ за несформованості фонематичного сприймання (у початкових класах) замість диктанту можна використовувати списування тексту;
- ✓ за виявлення труднощів під час письма за зразком (у період оволодіння грамотою) можна пропонувати письмо за контуром чи опорними крапками у зошитах;

✓ за наявності труднощів із запам'ятовуванням словесної інструкції можна використовувати наочну: таблиці, умовні позначення тощо.

Провідним завданням має бути активізація вольових зусиль учнів, їхньої самостійності, підтримання інтересу до виконання навчальної роботи.

Досить важливо, працюючи з такими дітьми, звертати увагу на проблеми у навчанні, бо від їх подолання залежатиме успішність у подальшому навчанні та соціалізації.

Отже, безбар'єрність в освіті дітей з порушеннями інтелектуального розвитку забезпечується на основі використання різноманітного потенціалу корекційно-розвивальних засобів, методів та прийомів навчання дітей, врахування їхніх психофізичних можливостей, що сприятиме ефективному навчанню та супроводу, подоланню труднощів та бар'єрів у навчанні, надає нові можливості для творчого розвитку особистості.

Список літературних джерел:

1. Запровадження безбар'єрності освітніх послуг в закладах дошкільної та загальної середньої освіти : аналітичні матеріали для МОН України / за заг. ред. Л.І. Прохоренко, В.В. Засенка, Н.А. Ярмоли. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2024. 77 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742529/>

2. Чеботарьова О. В. Учні початкових класів із порушеннями інтелектуального розвитку: навчання та розвиток : навчально-методичний посібник / О. В. Чеботарьова, І. В. Гладченко. Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 128 с. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlya-pedpratsivnykiv-ospotreby/Uchni-pos>

Череда Олександр Михайлович,
аспірант відділу психолого-педагогічного супроводу
дітей з особливими потребами
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України
м. Київ, Україна

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПСИХОЛОГІВ У СИСТЕМІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Виклики сьогодення ставлять нові вимоги до професійної діяльності психологів, зокрема, спеціальних психологів, які супроводжують практично всі